

ODPOVEĎ DR. I. HRUŠOVSKÉMU NA JEHO KRITIKU INTUITÍVNEHO REALIZMU

Nikolaj O. LOSSKIJ

Igor Hrušovský: Kritika intuitívneho realizmu
Trnava. Fr. Urbánek a spol. 1945.

Podľa mnou vypracovanej teórie poznania, ktorú nazývam intuitivizmom, subjekt poznáva nielen svoje duševné stavy, ale aj predmety vonkajšieho sveta bezprostredne, t.j. nie prostredníctvom kópií, symbolov, konštrukcií svojho rozumu atď., ale v origináli, privádzajúc ich do oblasti svojho vedomia pomocou intencionálnych aktov uvedomovania, pozornosti, rozlišovania, usmernených na ne tak, že sa stanú imanentnými jeho vedomiu. Dr. Hrušovský namieta proti tomuto učeniu takto: "je však všade notoricky známe, ako vzniká pocit farby, alebo ako je podmienený zvuk. Z toho vyplýva, že poznanie vonkajších predmetov je sprostredkované jednak fyzikálne (elektromagnetické, vzduchové vlny atď.), jednak zmyslami" (str. 7). Ako sa zdá, Dr. Hrušovský sa predstavuje ako prívrženeц kauzálnej teórie vnímania, podľa ktorej fyzicko-fyziologické procesy podráždenia zmyslových orgánov sú nielen príčinami materiálnych procesov v mozgových centrách, ale aj príčinou vzniku zmyslových kvalít svetla, zvuku atď. vo vedomí. Mne sú, prirodzene, známe tieto fyzicko-fyziologické podmienky vnímania zmyslových kvalít, no ja sa pridrižiam Bergsonovho učenia, ktoré už pred ním naznačil Schelling, Rickert a moskovský profesor Lopatin. Myslím totiž, že materiálne procesy v zrakovom, sluchovom a v ostatných mozgových centrách nie sú príčinou zmyslových kvalít a aktov uvedomovania, ale sú iba stimulmi, pobádajúcimi subjekt obrátiť pozornosť na tie isté predmety vonkajšieho sveta, čo pôsobili na jeho mozog. Schellingova námietka proti kauzálnej teórii vnímania je takáto: V kauzálnej teórii vnímania sa hovorí spočiatku o pohybe v predmete, potom o pohybe v orgáne zmyslov, v nervovom systéme, v mozgu a potom sa náhle robí skok na duševný život, t.j. k poznaniu ako duchovnému procesu. Nech by sme postavili koľkokoľvek sprostredkujúcich článkov, nepochopiteľný skok ostane skokom (*Ideen zu einer Philosophie der Natur*, II, 26). Na otázku, aký význam má podráždenie zmyslových orgánov, Schelling odpovedá: podráždenie orgánov nepodmieňuje predstavy predmetu, ale podmieňuje len uvedomovanie predmetu (*System des transzendentalen Idealismus*, III, 497).

Z toho je jasné, že Dr. Hrušovský, namietajúc mne a Dr. Dieškovi, nezúčtoval náležite s tým, aký význam má slovo "bezprostredný" v mojej noetike. On pozmenil môj pojem bezprostrednosti poznania za pojem takého poznania, čo sa uskutočňuje bez pomoci akýchkoľvek podmienok. Také hlúposti som ja, prirodzene, nikdy netvrdil. Ak sa tak páči, ukážem okrem fyzicko-fyziologických stimulov ešte rad iných prostriedkov, nevyhnutných pre poznanie, napr. intencionálne akty pozornosti, rozlišovania atď., usmernené na predmet. Samo sebou sa rozumie, tieto prostriedky

neprekážajú, ale naopak, napomáhajú, aby poznanie bolo bezprostredné v zmysle nášho nazerania na samotnú, pôvodnú, živú skutočnosť.

Kauzálna teória vnímania zaväzuje tvrdiť, že celá sústava vedomia sa skladá iba zo subjektívnych, psychických stavov. Táto psychologizácia a subjektivizácia celej sústavy vedomia privádza na myšlienku, že bezprostredná skúsenosť, t.j. celok dát vedomia je veľmi biedny čo do svojho obsahu, a opierajúc sa o tieto empirické dáta, možno získať poznatky o vonkajšom svete nie apodiktické, ale v najlepšom prípade len hypotetické. "Empirické výroky sú iba hypotetické", hovorí Dr. Hrušovský (15, tiež 8, 14), namietajúc na moje učenie o apodiktickosti nášho empirického poznania. No Dr. Hrušovský nemá pravdu. Taký súd ako: "oranžová farba sa viac ponáša na žltú ako na zelenú" - je empirický, jednako ani Dr. Hrušovský, dúfam, nebude tvrdiť, že je iba hypotetický (o pojme apodiktickosti pozri moju Logiku, § 63). Prirodzene, ja však idem ďalej a tvrdím, že výpoved': "toto kyvadlo nástenných hodín sa teraz kolíše" - (vo vzťahu k stene) pri istých podmienkach môže byť výrazom apodiktického súdu o skutočnom procese, jestvujúcim nezávisle od môjho vedomia vo vonkajšom svete. Možnosť takého apodiktického poznania o vonkajšom svete som dokázal najspôľahlivejším spôsobom, totiž pomocou analýzy imanentnej sústavy vedomia, analýzy, odhaľujúcej ustrojenie poznávajúceho vedomia. No vykonať túto analýzu presne, neprímiešavať k nej svoje mylné úsudky, môže len ten filozof, čo oslobodil svoj rozum od dogmatických a pritom mylných predpokladov, ktoré zviedli zo správnej cesty prívržencov predkantovského empirizmu, predkantovského racionalizmu i samého Kanta pri vypracovaní jeho kriticismu (pozri moje *Obosnovanie intuitivismu*, hl. I, II, IV, po rusky, nemecky aj po anglicky). Taká metóda noetiky je totiž naozaj vedecká.

Sledujúc noetiku XVII. a XVIII. st., dokazujem podrobne, že subjektivizácia a psychologizácia celej sústavy vedomia pri dôslednom rozvinutí noetiky vedie k protirečiacemu si *s o l i p s i z m u*. Toto dôvodenie, prirodzene, slúži len ako nepriame potvrdenie intuitivismu, ale jeho priame dôkazy sú dané metódou analýzy sústavy vedomia. Dr. Dieška pri analýze súčasnej literatúry kritického realizmu, sústredil pozornosť hlavne na to, že učenie o skúsenosti ako o *v n ú t o r n ý c h o b r a z o c h* núti dôsledne mysliaceho filozofa dospieť k solipsizmu. On, prirodzene, mal právo vybrať si zo složitých množstiev noetických problémov túto otázku, veď nie je nevyhnutné v každom traktáte z noetiky zahrnováť všetky jej problémy.

Dr. Hrušovský, obhajujúc kritický realizmus, hovorí: "Naporúdzi je celý rad závažných okolností, ktoré odôvodnene nasvedčujú existencii reality. Vedie nás k tomu dvojitý pocit hmatový, ohraničený obrysami tela, fakt, že skutočné predmety majú vlastnú zákonitosť, ktorá umožňuje skúsenosti odhady do budúcnosti, fakt, že naše poznanie sa v dialektike teórie a skúsenosti čoraz viac zdokonaľuje, a že je čoraz vždy adekvátnejšie reálnej skutočnosti, že sa zdokonaľuje náš systematický výklad skúsenosti, ďalej fakt, že skutočné predmety možno odlišiť od neskutočných toho istého predmetného druhu (sen, halucinácia) a že sú intersubjektívizovateľné, atď." (str. 8-9). Ale čože dokazujú tieto tvrdenia? Nič iné ako, že poznávame vonkajší svet. No z toho jednako nenasleduje, že kritický realizmus je pravdivá teória

poznania, ale vyplýva z toho len to, že treba vypracovať noetiku, ktorá správne objasňuje poznateľnosť vonkajšieho sveta, takou je totiž intuitivizmus, kým kritický realizmus tento cieľ nedosahuje a logický empirizmus Carnapov sa ho celkom zrieka, následkom čoho sa utieka k "neutrálnemu jazyku", t.j. k jazyku, neodpovedajúcemu na otázku, čo totiž skutočne jestvuje.

Dr. Hrušovský chápe môj intuitivizmus, ako sa zdá, ako iracionalistickú noetiku, zavrhujúcu nevyhnutnosť pojmov pre poznanie predmetu. Akiste aj on podobne ako Schlick myslí, že intuícia je nerozumné pozeranie na predmet asi takého druhu, ako keď krava tupo hľadá na trávu. Hrušovský totiž hovorí: "Ak si teda bezprostredne môžeme uvedomiť iba holé zmyslové javy, reálne predmety poznávame iba sprostredkovane, a to za pomoci daného pojmového aparátu a rozličných induktívnych pochodov. Chápanie vecí bez pojmovej výzbroje je nemysliteľné a vskutku aj všetky naše výroky o objektívnej skutočnosti obsahujú pojmy, ktoré vykazujú vždy určitý stupeň abstraktnosti" (str. 10). Úplne súhlasím s nevyhnutnosťou pojmov pre poznanie a mnoho o tom hovorím v knihe *Čuvstvennaja, intelektualnaja i mističeskaja intuícia*, totiž v tej jej časti, čo je venovaná problému intelektuálnej intuície. Svet je kozmos, t.j. systematický celok, preniknutý vzťahmi, ktoré tvoria ideálne bytie, bezprostredne nazerané cestou nezmyslovej skúsenosti, totiž cestou intelektuálnej intuície.

Náše zmyslové vnímanie nie je nikdy iba zmyslovým, poskytujúcim len "holé zmyslové javy"; je to vždy spojenie zmyslovej a intelektuálnej intuície, t.j. intuície, nazerajúcej systémovú stránku sveta. Abstraktné pojmy sa v rozume pozorovateľa zjavujú vtedy, keď analýzou a abstrakciou vypracúva z konkrétnych dát skúsenosti dáta intuície intelektuálnej. Pozitivistu H. Taine správne povedal, že "*abstrait*" je "*extrait*". Intuitivizmus, súc stopercentným empirizmom, hlásajúcim složitost', bohatstvo a obsažnosť skúsenosti (zmyslová, intelektuálna a mystická intuícia), objasňuje logicky súvisle a dôsledne, odkiaľ náš rozum "extrahuje" pojmy. Slovo intuícia označuje v mojej noetike len zameranost' intencionálnych aktov poznania na sám predmet v origináli, preto môžem tvrdiť a tvrdím, že diskurzívne myslenie je druh intuície, totiž intelektuálna intuícia. Môj intuitivizmus je organická syntéza empirizmu a racionalizmu. Logický empirizmus a kritický realizmus, chápuce bezprostrednú skúsenost' len ako súhrn číro subjektívnych, psychických procesov, nemôže poskytnúť dôsledné učenie o mieste pojmov v systéme sveta a nášho myslenia o ňom.

"Absolútny cieľ v nekonečnej mnohotvárnosti sveta nedosiahneme nikdy", hovorí Dr. Hrušovský; "Empirické výroky o reálnej determinácii nemôžu totiž nikdy dosiahnuť internú a absolútnu exaktnost' viet čírej logiky a matematiky" (19). I ja uznávam, že také pravidlá fyziky, ako napr. "voda vrije pri 100° C", nebudú nikdy plne presne formulované, boď varu vody závisí nielen od teploty, ale aj od tlaku atmosféry, od roztokov vo vode atď. (pozri moju *Logiku*, § 67).

Ludské ja je koordinované s každým predmetom v celej jeho plnosti, no pre jeho spoznanie sú nevyhnutné akty rozlišovania; každý taký akt dáva poznanie o hoci ktorej, obyčajne nekonečne malej stránke predmetu, preto je naše poznanie vždy

fragmentárne. Keď v článku o Carnapovi hovorím, že "predmet v celej svojej plnosti môže byť nami poznaný", chcem tým povedať, že v predmete niet ničoho principiálne nepoznateľného, namietajúc tak proti Carnapovi na jeho myšlienku, že poznanie podstaty predmetu je cieľ metafyziky, ktorý vôbec nemožno uskutočniť (str. 130).

Nehľadiac na jeho fragmentárnosť, poznanie určitého úseku sveta, ktoré možno dosiahnuť cestou pozornosti a rozlíšenia, zameraných na sám predmet v origináli, je absolútna pravda, t.j. pravda večne záväzná pre každý subjekt, poznávajúci tento úsek sveta. Nielen singulárne sudy, napr. "táto voda vriete", sú absolútne pravdy. Tiež všeobecné sudy, vyjadrujúce nie pravidlá prírody, ale zákony, sú absolútne pravdy. Také sú sudy logiky, noetiky, čistej matematiky, geometrie, metafyziky. Také sú napr. metafyzické sudy: každá udalosť jestvuje nie samostatne, ale má substancionálneho nositeľa, každá udalosť má príčinu, t.j. nevzniká sama od seba v čase, ale utvára ju dajaký substanciálny činiteľ, substanciálni činitelia sú nadčasoví a nadpriestoroví.

Ak sa ma niekto opýta, ako možno dokázať nadčasovosť substancionálneho činiteľa, odpoviem: cestou absolútne presvedčujúcej skúsenosti, totiž nazeraním na svoje ja ako na také, ktoré nemá časovú formu. No, prirodzene, toto nazeranie je schopný vykonať iba ten mysliteľ, čo vie analyzovať složitú sústavu svojho vedomia a oslobodiť svoj rozum od klamných predpokladov, t.j. ten, kto stojí na pôde pravej, a nie zdanlivej vedeckosti.

Spomenuté sudy sú absolútne pravdy, i keď naše poznanie je fragmentárne. Nesmieme si však pliesť pojem absolútnej pravdy ako všeobjímajúceho poznania a pojem absolútnych právd ako súdov o tých aspektoch sveta, ktorých poznanie nezávisí od poznania celého nekonečného systému sveta.

Na zakľúčenie poviem niekoľko slov o analytických súdoch. Hrušovský hovorí, že súd " $7 + 5 = 12$ " je analytický: v ňom predikát "mechanicky bezpečne" vyplýva zo subjektu, pretože je s ním totožný. Ďalej pridáva, že takých súdov o dvanástich je nekonečne mnoho, napr. $6 + 6 = 12$ atď. On ich pokladá za možné definície pojmu 12, ktoré vyjadrujú logický obsah daného pojmu (16). No ja pridávam ešte viac takých súdov, napr. $6 + 5 = 12$, $14 - 2 = 12$ atď. atď. Toto nekonečné množstvo zákonov, spojených s pojmom 12, potvrdzuje myšlienku, že sudy o nich majú syntetický charakter. Zo súdu $7 + 5$ "mechanicky bezpečne" by vyplýval predikát 12 následkom čiastočnej totožnosti so subjektom iba v tom prípade, keby sústava tohto súdu bola takáto: $7 + 5$, ktoré pri složení (sčítaní) dajú 12, sú rovné 12. No tu je jasné, že taký súd nemá cenu: stratil sa v ňom najväčnejší zákon, pretože z jeho formy nevidieť, či každé $7 + 5$ je rovné dvanástim. Zistenie čiastočnej totožnosti dvoch predmetov v súde (rovnosť dvoch predmetov nie je úplná, ale len ich čiastočná totožnosť) nie je ešte príznakom toho, že súd je analytický; čiastočnú totožnosť v danom prípade treba odhaliť a na vyjadrenie tohto odhalenia slúži syntetický súd.

Dr. Hrušovský hovorí, že "vedecký podklad" intuitívneho realizmu nikde ne-našiel, a že intuitívny realizmus "je naivný nielen podľa mena" (13). V skutočnosti rozdiel medzi mojím a jeho učením spočíva v tom, že požiadavky, mnou kladené na vedeckosť, sú prísnejšie ako u Dr. Hrušovského; všetky pochody verifikácie súdov,

vzájomnej kontroly atď., o ktorých hovorí Dr. Hrušovský (str. 12), pokladám za nevyhnutné aj ja. No ja ešte pridávam, že ony dosahujú cieľ iba v tom prípade, ak máme v základe bezprostredné nazeranie predmetov v origináli, t.j. pravú skúsenosť. Môj empirizmus je ozajstný empirizmus, a nie iba podľa mena.

Kritika, ktorú vzniesol proti intuitívnemu realizmu Dr. Hrušovský, ma ničomu nenaučila, ba ani len nedala podnet na presnejšie a jasnejšie formulovanie mojich učení; tak veľmi totiž strieľajú námietky Dr. Hrušovského mimo cieľ. Dá sa to vysvetliť tým, že Dr. Hrušovský pokladal svojho protivníka za veľmi hlúpeho a naivného, ktorý, pracujúc na svojej teórii vyše štyridsať rokov, nepremyslel najzákladnejšie otázky noetiky. Preto pristupujúc ku kritike, Dr. Hrušovský nielenže nepreštudoval dôkladne môj intuitivizmus (nie menej než vyše tisíc stránok mojich kníh a článkov o noetike; k tomu bolo by treba pripojiť obrovskú literatúru angloamerických neorealisticov, ktorí tiež tvrdia, že vnímame reálne, živé bytie bezprostredne v origináli), ale ešte i moju štúdiu o Carnapovi (Fil. zborník, roč. V., č. 3) prečítal nepozorne.